

SILOVÉ POLE DETERMINANTOV EKOLOGICKÝCH INOVÁCIÍ PODNIKATEĽSKÝCH SUBJEKTOCH REALIZUJÚCICH INOVAČNÝ PROCES NA SLOVENSKU

doc. Ing. Katarína Repková Štofková, PhD.
Katedra spojov, Fakulta prevádzky a ekonomiky
dopravy a spojov Žilinskej univerzity v Žiline
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina
e-mail: katarina.repkoval@fpedas.uniza.sk

Ing. Erika Loučanová, PhD.
Katedra marketingu, obchodu a svetového lesníctva
Drevárska fakulta Technickej univerzity vo Zvolene
T. G. Masaryka 24, 960 01 Zvolen
e-mail: loucanova@tuzvo.sk

Ing. Miriam Oľšaková, PhD.
Katedra marketingu, obchodu a svetového lesníctva
Drevárska fakulta Technickej univerzity vo Zvolene
T. G. Masaryka 24, 960 01 Zvolen
e-mail: olsiakova@tuzvo.sk

Dr.h.c. prof. Ing. Tatiana Čorejová, PhD.
Katedra spojov, Fakulta prevádzky a ekonomiky
dopravy a spojov Žilinskej univerzity v Žiline
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina
e-mail: tatiana.corejova@fpedas.uniza.sk

prof. Ing. Jana Štofková, CSc.
Katedra spojov, Fakulta prevádzky a ekonomiky
dopravy a spojov Žilinskej univerzity v Žiline
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina
e-mail: jana.stofkova@fpedas.uniza.sk

MUDr., Ing. Zuzana Štofková, PhD.
Katedra ekonomiky, Fakulta prevádzky a
ekonomiky dopravy a spojov Žilinskej univerzity
v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina
e-mail: zuzana.stofkova@fpedas.uniza.sk

Abstract

The whole world is aware recognize the need to transition to an environmentally sustainable model of both production and consumption. The topic of eco-innovation is still relatively new in Slovakia. Therefore, the aim of this paper is to identify the determinants of eco-innovation to innovation process of business entities i through the force field of innovation. The analysis points to the reserves in the implementation of the innovation process of ecological innovation in Slovakia.

Key words: ecological innovations, determinants, force field, business subjects

ÚVOD

Trvaná udržateľnosť životného prostredia sa stáva nevyhnutnou súčasťou každej hospodárskej politiky pre zmierňovanie negatívnych vplyvom ekonomických činností na jeho jednotlivé zložky, ako aj faktorom konkurencieschopnosti

jednotlivých podnikateľských subjektov a ekonomík. Tieto politiky sa následne premietajú do obsahového zamerania vedecko-technických a inovačných politík v podobe podpory ekologických inovácií [1].

Ekologické inovácie predstavujú relatívne mladý koncept v oblasti ochrany životného prostredia. Problematika ekologických inovácií sa dostala do pozornosti verejnosti až koncom 90-tych rokov 20. storočia. Hlavnou snahou konceptu ekologických inovácií je zabezpečiť udržateľný ekonomický rast, avšak zároveň preferovať také riešenia ekonomického rastu, ktoré berú do úvahy stabilitu a udržateľnosť životného prostredia [2, 3].

Udržateľnosť životného prostredia, odstraňovanie a predchádzanie negatívnym vplyvom rôznych ekonomických činností na jeho jednotlivé zložky sa tak celkom zákonite stáva súčasťou aj hospodárskej politiky všetkých členských štátov Európskej únie. Ide o faktory, ktoré môžu významne ovplyvniť konkurencieschopnosť Európskej únie vo svete, ale zároveň viesť aj k zníženiu negatívnych dopadov na životné prostredie a k účinnejšiemu využívaniu prírodných zdrojov.

Problematike ochrany životného prostredia a udržateľnosti hospodárskeho rozvoja venuje zvýšenú pozornosť aj Európska únia. Európska únia patrí k medzinárodným zoskupeniam, ktoré presadzujú politiku zeleného rastu a ekonomický rozvoj, ktorý je v súlade so životným prostredím. To sa odráža aj v dokumentoch Európskej únie, ktoré majú priamu súvislosť so zelenou ekonomikou a udržateľným životným prostredím. V tejto súvislosti je aktuálnou témou tzv. cirkulárna, t.j. obehová ekonomika. Ide o koncept výroby, ktorý sa na konci životného cyklu nekončí odpadom, ale v rámci tohto systému sú obalové materiály, výrobky, resp. ich časť opätovne využité na tvorbu hodnôt. Patrí sem recyklácia, renovácia, či kompostovanie. Priamo v strede tohto kruhu sú ekologické inovácie, ktoré sa orientujú na efektívnejšie využívanie už obmedzených zdrojov a ich nahrádzanie rôznymi obnoviteľnými alternatívami [4].

Podpora rozvoja eko-inovácií je na Slovensku spadá pod viacero rezortov. Zameranie sa na zníženie environmentálneho rizika a znečistenia, lepšieho využívania zdrojov prostredníctvom ekologických inovácií produktov, procesov, manažérskych a podnikateľských modelov je spracované do jednotlivých opatrení pre ochranu životného prostredia a opatrení pre rozvoj vedy a výskumu v tejto oblasti. Základný rámec pre politiku eko-inovácií na Slovensku bol nastavený v

dokumente Enviro stratégia 2030 s názvom Zelenšie Slovensko – Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030. Konkrétne sa stratégia zameriava na rozvoj obehového hospodárstva, ekologicky menej škodlivú produkciu energie, respektíve zavádzanie ekonomických opatrení na stimulovanie ekologického rozvoja technológií a inovácií. Osobitnou dôležitou súčasťou tohto dokumentu je snaha o podporu zeleného verejného obstarávania [5]. Slovensko má stanovený cieľ dosiahnuť do roku 2030 úroveň energetickej účinnosti priemyslu na úrovni priemeru Európskej únie. Na dosiahnutie tohto cieľa sa majú využívať nástroje ako preferovanie výroby energie z obnoviteľných zdrojov v kombinácii s ukončením aktívnej podpory environmentálne škodlivých aktivít.

Ministerstvo hospodárstva zahŕňa podporu ekologických inovácií napríklad aj z pohľadu energetiky a energetickej účinnosti. Tá je jednou z kľúčových tém pre rozvoj ekologických inovácií. Jedným z kľúčových dokumentov v oblasti rozvoja Vedy a výskumu v oblasti energetiky je Návrh stratégie energetickej bezpečnosti SR do roku 2030, ktorý zahŕňa kľúčové výzvy pre Slovensko v oblasti energetiky akumuláciu energie a vyššie využívanie obnoviteľných zdrojov energie [6, 7, 8, 9].

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR rovnako patrí medzi kľúčové rezorty podporujúce ekologické inovácie, keďže jeho kľúčové kompetencie sú v oblastiach výskumu a vývoja. Významným dokumentom v tomto rezorte je strategický dokument s názvom Poznatkami k prosperite – Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky. Podpore ekologických inovácií sa implicitne v tomto dokumente venuje viacero oblastí. Jedným aspektom je zafinovanie technologických priorít, ktoré sa venujú aj efektívnejšiemu využívaniu zdrojov energie, a teda zameranie sa na znižovanie energetickej náročnosti a lepšie využívanie obnoviteľných zdrojov. Popri tom je aj v tomto dokumente ako jeden z významných strategických cieľov zadefinovaná snaha o dynamickú otvorenú a inkluzívnu inovatívnu spoločnosť cez podporu výskumu, vývoja a inovácií v oblastiach životného prostredia a adaptovania hospodárstva na zmeny súvisiace s globálnym otepľovaním. Toto zameranie by malo podporiť inovácie na riešenie ekologických problémov, znižovanie emisií alebo riešenie problémov s odpadmi [8].

Politiku podpory ekologických inovácií na Slovensku teda rieši priamo alebo nepriamo niekoľko rezortov a môžeme ju preto označiť ako prierezovú problematiku. Má dosah na viacero kľúčových aspektov verejnej správy. Z tohto dôvodu nie je na Slovensku táto téma inštitucionálne koncentrovaná. Z hľadiska poskytnutej podpory na Slovensku dominuje úloha zdrojov prichádzajúcich z Európskej únie.

Okrem uvedených kľúčových dokumentov na podporu ekologických inovácií je teda množstvo ďalších, ktoré dopĺňajú a podporujú rozvoj ekologických inovácií na Slovensku, ako je Akčný plán pre ekologické inovácie, Zelený akčný plán pre malé a stredné podniky, program overenia environmentálnych technológií, označovanie environmentálne vhodných výrobkov a environmentálnej značky Európskej únie [4].

Z celospoločenského hľadiska je význam ekologických inovácií potrebné reflektovať aj z hľadiska zlepšenia kvality života každého jednotlivca a aj tvorbe nových a udržateľných pracovných miest. Podnikateľské subjekty si postupne začínajú uvedomovať, že práve znižovanie materiálových nárokov, energetickej náročnosti a využívanie alternatívnych zdrojov energie predstavuje východisko, ako dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj, pričom nezanedbateľný je aj ekologický aspekt. Avšak často sa stretávajú s prekážkami zavádzania ekologických inovácií a preto cieľom tohto príspevku je identifikovať determinanty ekologických inovácií podnikateľských subjektoch realizujúcich inovačný proces prostredníctvom silového pola inovácií.

METODIKA

Primárny metódou identifikácie determinantov ekologických inovácií podnikateľských subjektoch na Slovensku realizujúcich inovačný proces je analyticko-syntetická metóda, ktorej výstupy budú prezentované prostredníctvom silového pola inovácií. Pomocou analyticko-syntetickej metódy sme preskúmali viacero štúdií, venujúcim sa danej problematike [8, 9, 10], skúmajúc objektívnu skutočnosť, spájajúc analytické a syntetické prístupy. Pri analýze sme problematiku identifikácie determinantov ekologických inovácií podnikateľských subjektoch na Slovensku rozkladali na jednotlivé prvky, resp. časti a skúmajúc ich vzájomné vzťahy o vývoji a súčasnom stave v skúmanej oblasti. Triedením z hľadiska dôležitosti, zisťovaní základných vzťahov a súvislostí sme získané determinanty ekologických inovácií potom syntézou spájali do jedného celku predstavujúceho silové pole ekologických inovácií podnikateľských subjektoch na Slovensku.

SILOVÉ POLE DETERMINANTOV EKOLOGICKÝCH INOVÁCIÍ PODNIKATEĽSKÝCH SUBJEKTOCH REALIZUJÚCICH INOVAČNÝ PROCES NA SLOVENSKU

Podstatu vzniku inovácií možno vyjadriť pomocou tzv. silového poľa - sily vyvolávajúce zmenu a sily potláčajúce zmenu [11] predstavujúce determinanty vzniku inovácií akéhokoľvek typu. Na základe vykonanej analýzy bolo spracované silové

pole determinantov ekologických inovácií podnikateľských subjektoch realizujúcich inovačný

proces na Slovensku, vid'. tabuľka 1.

tab.1 Silové pole determinantov ekologických inovácií podnikateľských subjektoch realizujúcich inovačný proces na Slovensku

Sily vyvolávajúce zmenu	Sily potláčajúce zmenu
Zvýšenie ziskovosti naprieč hodnotovým reťazcom	Konkurencia
Udržanie si predstihu pred regulačnými štandardmi	Nízky záujem o ekologicky inovované produkty zo strany odberateľov, resp. zákazníkov
Získanie prístupu na nové trhy	Nedostatok vedomostí/informácií
Prilákavanie nových investícií	Nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily
Zvýšenie produktivity a technologických kapacít	Absencia adekvátnej podpory zo strany štátu/EÚ
Prestíž	Nedostatok financií
Zníženie nákladov	Neochotu bánk poskytovať finančné prostriedky
Vyšší dopyt po produktoch	Nezáujem investorov
Zefektívnenie procesov	Zložitá koordinácia inovačných aktivít
Konkurenčnú výhodu	Nízky záujem o ekologicky inovované produkty zo strany dodávateľov
Rast tržieb	Nedostatočnú finančnú podporu zo strany štátu
Zvýšenie kvality ponúkaných produktov	Nedostatok vlastných zdrojov
Moderné technológie	Priveľké finančné zaťaženie s neistým výsledkom
	Časová a administratívna náročnosť súvisiaca s podporou
	Pandémia
	Nefungujúcu spoluprácu s akademickým prostredím
	Nedostatok informačných podujatí venovaných danej problematike
	Neochota partnerov a iných podnikateľských subjektov podeliť sa o skúsenosti a spolupracovať
	Nízka informovanosť o možnostiach zvyšovania inovačnej aktivity podniku
	Neskúsenosť so zavádzaním inovačných aktivít v podniku
	Výška podpory je nedostatočná
	Zdlhavý proces získania podpory
	Vysoké mzdové nároky "inovatívnych" zamestnancov

Podľa analýzy komplexne by podnikateľských subjektom pre realizáciu inovačného procesu, ktorého výstupom by boli inovácie so zameraním na environmentálne aspekty, by prispelo:

- finančná podpora zo strany štátu
- menej byrokracie
- dostatok finančných zdrojov k zavádzaniu inovácií
- lepšia informovanosť – t.j. ľahší prístup k získavaniu informácií o možnostiach zavádzania inovácií do praxe
- viac povedomia zo strany verejnosti o eko-inováciách a ich význame
- dotácie
- kvalitné ľudské zdroje

- ľahšia dostupnosť finančných zdrojov
- reklama
- otvorený inovačný proces
- odborné skúsenosti
- finančné bonusy a zľavy na daniach
- otvorenie nových trhov
- cenová prístupnosť ekologických inovácií
- väčšia motivácia sa správať ekologicky, t.j. aj zo strany zákazníkov (zvýšiť záujem o ekologické produkty) aj zo strany podnikateľských subjektov (realizovať ekologické inovácie v podnikoch)
- lepšia infraštruktúra
- zjednodušenie procesu
- školenia
- legislatívne podmienky.

Ako uvádza štúdia Republiková únia zamestnávateľov [8] „Slovensko potrebuje lepšie koordinovanie prístupu k podpore ekologických inovácií, ako aj zvyšovať kvalitu ekologických inovačných vstupov, aby sme dosiahli aspoň úroveň priemeru Európskej únie. Rámec politiky v oblasti výskumu a inovácií je stále rozdrobený a súkromný sektor má nízku úroveň inovačnej činnosti. Vstupy a výstupy v oblasti ekologických inovácií sa ukázali ako najslabšie komponenty celkového obrazu Slovenska v rámci Indexu ekologických inovácií. Verejné financovanie na národnej úrovni je nedostatočné a prakticky závislé od financovania zo zdrojov EÚ.

Pre rozvoj ekologických inovácií na Slovensku je vhodné :

- Aktívne propagovať prínosy ekologických inovácií pre podnikanie

Ekologické inovácie sú na Slovensku relatívne novou a špeciálne u podnikateľov zo segmentu MSP nie celkom preskúmanou témou. Inštitúcie poskytujúce či sprostredkujúce príslušný typ podpory by preto mali venovať zvýšenú pozornosť aktívnej propagácii možností jej získania. Podnikatelia však môžu mať k takejto podpore do určitej miery rezervované postoje pre doterajšie skúsenosti s regulatívnym prístupom k napĺňaniu environmentálnych a klimatických politík. Propagácia podporných nástrojov by preto mala klásť dôraz nielen na environmentálne benefity zavádzania ekologických inovácií, no taktiež zrozumiteľným spôsobom aj na ekonomické benefity, ktoré prinášajú inovujúcemu podniku v krátkodobom aj dlhodobom horizonte. Takáto propagácia sa môže ukázať ako kľúčová pre úspešné čerpanie vyčlenených európskych prostriedkov a v konečnom dôsledku aj pre napĺňanie stanovených klimatických cieľov. Aj úspešné príklady zavádzania ekologických inovácií zo zahraničia ukazujú, že pre firmy môže byť často hlavnou motiváciou viac ekonomický prínos ako environmentálne obavy. Presadzovanie zelených politík prostredníctvom ekologickej inovácie však napokon naplňa obe kritériá.

- Zjednotiť podporný rámec pre ekologické inovácie

Podporný rámec ekologických inovácií na Slovensku je rozdrobený. Táto skutočnosť však napokon platí pre podporný rámec podnikateľského prostredia vo všeobecnosti. Vzhľadom k tomu, že na podporu ekologických inovácií a environmentálnych politík bude aj v nasledujúcom programovom období vyčlenený významný objem európskych prostriedkov, bolo by vhodné sa na túto skutočnosť vopred pripraviť a zvýšiť efektivitu domáceho podporného rámca. Logickým krokom by bolo sústrediť agendu podpory ekologických inovácií v rámci jedného rezortu či subjektu verejnej správy, ktorý by zodpovedal za

zostavovanie príslušných politík, propagáciu a poskytovanie podpory. Odpadol by tak problém s koordináciou politík na strane verejnej správy a zároveň by bolo poskytovanie podpory prehľadnejšie aj pre samotných žiadateľov z radov podnikateľských subjektov. Doterajšie skúsenosti s poskytovaním akéhokoľvek typu podpory pre MSP ukázali, že práve neprehľadnosť podporného rámca je jednou z významných prekážok pre efektívnu informovanosť o možnostiach podpory a taktiež môže znižovať vnímanú atraktivitu ponúkaných mechanizmov v očiach potenciálnych záujemcov o podporu. Zjednotenie podporného rámca pre ekologické inovácie by teda mohlo výrazne prispieť k jeho atraktivite a potenciálu čerpania alokovaných prostriedkov.

- Znížiť byrokraciu pri podpore ekologických inovačných projektov

Jedným z rozšírených a zásadných neduhov pri poskytovaní akéhokoľvek typu podnikateľskej podpory na Slovensku je vysoká administratívna náročnosť spojená s prípravami a vyhodnocovaním žiadostí o podporu. Zverejnené informácie o konkrétnych podmienkach jednotlivých podporných mechanizmov podnikateľa považujú za nie vždy dostatočné, čo si žiada snahu o získavanie dodatočných informácií v procese zostavovania žiadostí o podporu, respektíve často aj jej dodatočné upravovanie. Na strane poskytovateľov podpory je potom rozšírenou praxou zamietanie žiadostí pre formálne nedostatky. Proces žiadania o podporu sa tak spája s negatívnymi konotáciami, čo znižuje motivácie podnikateľov, aby sa o podporné mechanizmy uchádzali. V záujme zvýšenia atraktivity ekologických inovácií by preto bolo vhodné sa s týmito prekážkami vyrovnáť. Poskytovatelia podpory by mali zverejňovať podrobnejšie informácie o podmienkach podpory spolu so zrozumiteľnými usmerneniami k vyplňaniu žiadostí. Za prehodnotenie by stál aj rozsah a podrobnosť formulárov žiadostí a množstvo požadovaných sprievodných dokumentov, ktoré sa v rámci žiadostí o podporu od podnikateľov vyžadujú. Podpora ekologických inovácií, ak má byť úspešná, nesmie byť v očiach podnikateľov spájaná s administratívnou náročnosťou.

- Zefektívniť čerpanie európskych prostriedkov
- Slovensko získa v nadchádzajúcom programovom období významný objem dodatočných financií z európskych zdrojov, a to vrátane oblastí podpory ekologických inovácií. Skúsenosti z doterajších programových období však ukázali, že Slovensko má ešte stále značné rezervy vo zvyšovaní absorpčnej kapacity alokovaných prostriedkov. Aby sme boli schopní tieto dodatočné zdroje skutočne vyčerpať, bude nutné pristúpiť k efektívnejšiemu nastaveniu programových priorít na národnej úrovni. Relatívne nízka miera čerpania európskych prostriedkov v doterajších programových

obdobíach zvýraznila ako opakujúce sa slabé miesta predovšetkým nevhodne nastavené ciele v rámci prioritných osí, nevýhodné nastavenie podmienok čerpania a smerovanie podpory aj do oblastí, kde po nej chýba dopyt. Pri nastavovaní ekologických inovačných podporných schém je preto dôležité zapojiť do procesu prípravy aj podnikateľský sektor. Konzultácie so zástupcami podnikateľov môžu výrazne dopomôcť k tomu, aby boli podporné schémy správne ciele, efektívne nastavené a adresovali pomoc do tých aspektov prechodu na environmentálne udržateľné podnikanie, v ktorých bude po nich najväčší dopyt.

- Zvážiť daňové zvýhodnenie investícií do ekologických inovácií

Podpora ekologických inovácií na Slovensku je v súčasnosti takmer výhradne naviazaná na čerpanie prostriedkov alokovaných z európskych zdrojov. Na jednej strane je síce pozitívne, že máme k dispozícii prostriedky aj na programové oblasti, ktoré na národnej úrovni nepredstavujú až tak vysokú prioritu, no v optimálnom prípade by sa malo jednať skôr o doplnkový ako výhradný zdroj financovania. Ak Slovensko mieni podporu ekologických inovácií ako serióznou programovú agendu, vláda by mala zvážiť rozšírenie ponuky podporných nástrojov aj o ďalšie schémy, ktoré by boli financované z národných zdrojov. Zaujímavou inšpiráciou zo zahraničia, ktorá sa ukázala ako efektívna bez toho, aby prehnane zaťažovala rozpočet, by mohla byť napríklad holandská schéma zelených fondov. Daňové zvýhodnenie súkromných investícií do ekologických inovácií by mohlo pomôcť nasmerovať na presadzovanie zelenej agendy dodatočný kapitál, ktorý by nebol naviazaný na dotačné schémy podpory, ani od nich závislý. Takáto forma podpory sa javí ako dlhodobou udržateľnejšia, pričom by trhové prostredie ohýbala v nižšej miere. Zároveň by rozšírila motiváciu prihliadať na environmentálny aspekt inovácií aj na firmy, ktoré by o iné formy podpory inak záujem nemali [8].

ZÁVER

Téma ekologických inovácií je na Slovensku stále relatívne nová a preto je dôležité sledovať determinanty implementácie inovácií, ktoré sú zamerané na napĺňanie environmentálnych a klimatických politík. Agenda ekologických inovácií má vysoký potenciál a predstavuje jednu z priorit politík a financovania zo strany EÚ, tak ako to naznačujú viaceré štúdie, by preto vláda mala v spolupráci so zástupcami podnikateľských subjektov a odborníkov pripraviť komplexnú a efektívnu stratégiu ich podpory na Slovensku. Okrem uvedeného je dôležité sa zamerať aj na propagáciu tejto témy ekologických inovácií, zjednotiť podporný rámec pre ekologické inovácie, znížiť byrokráciu pri podpore ekologických inovačných projektov, zefektívniť čerpanie

európskych prostriedkov a v neposlednom rade zvážiť daňové zvýhodnenie investícií do ekologických inovácií. V praxi by to predstavovalo zavádzanie osvedčených opatrení pre podporu ekologických inovácií predstavujúcich prechod na environmentálne udržateľné podnikanie využívajúc príležitosti, ktoré z toho vyplývajú.

POĎAKOVANIE

Autori ďakujú agentúre VEGA MŠ SR za finančnú podporu pri riešení projektu 1/0674/19 "Návrh modelu implementácie ekologických inovácií do inovačného procesu podnikateľských subjektov na Slovensku pre zvýšenie ich výkonnosti" v rámci ktorého vznikol prezentovaný príspevok.

Literatúra

- [1] Jeck, T.: Ecological Innovation on Slovakia: Current State, Development and Policy. Životné prostredie, 2018, 52, 3, p. 131 – 139. ISSN 0044-4863.
- [2] Loučanová E.: Analýza faktorov ovplyvňujúcich ekologické inovácie na mezo úrovni. Transfer inovácií, 41, 2020. ISSN 1337-7094.
- [3] Daneshjo, N., Rudy, V., et al.: Intelligent industrial engineering - Innovation potential. 1. vyd. - San Antonio : FedEx Print & Ship Center - 2018. 297 s. ISBN 978-0-578-40289- 5.
- [4] Lesáková, E. a kol.: Eko-inovácie a malé a stredné podniky. Banská Bystrica : Belanium Vydavateľstvo UMB, 2019. 112 s. ISBN 978-80-557-1532-2.
- [5] https://www.minzp.sk/files/iep/03_vlastny_material_envirostrategia2030_povlade.pdf
- [6] <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/4819/1>
- [7] <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/21959/1>
- [8] https://www.ia.gov.sk/data/files/np_PKSD/Analzy/RUZ/AV_Analyza_potencialu_eko-inovacii_v_SR_z_hladiska_podnikatelov_a_podpory_EU.pdf
- [9] <http://monitoringmsp.sk/wp-content/uploads/2020/08/Inova%C4%8Dn%C3%BD-potenci%C3%A11-MSP-na-Slovensku-1.pdf>
- [10] Loučanová E.: Analýza faktorov ovplyvňujúcich ekologické inovácie na mezo úrovni. Transfer inovácií, 41, 2020. ISSN 1337-7094.
- [11] https://www.sjf.tuke.sk/kav/images/skript_stud_mat/inovacie.pdf